

ראיון עם אורי גורן - 31.9.1989, מראיינת רחל מצר, תמלול נירה פנסו 2020

אני נולדתי ב-1916 בעיר די קטנה בבוהמיה, אז היא הייתה שייכת למונרכיה האוסטרו-הונגרית, בזמן מלחמת העולם הראשונה, וזו נתנה את אותותיה על הנעורים שלי. המשפחה שלי מצד אימא הייתה גדולה מאוד בעיירה הזאת, היו שם כ-30000 תושבים, מזה כ-3000 יהודים ומזה היו שייכים למשפחה של אימא שלי בוודאי מאה לפחות. אימא שלי הייתה הצעירה משמונה, ואבא שלה היה הצעיר מעשרה. היה להם שם בגרמנית, מאוד מצחיק, כביכול, קראו להם ריצקו. ריצקו זה ראש בקר. זה נובע מזה שקיסר יוזף אחד בתחילת המאה ה-19 נתן לכל היהודים פתאום שמות, ובדרך כלל נתנו להם שמות לא מחמיאים כל כך כמו באוך (בטון), קו (פרה) וכולי. המשפחה הזאת הייתה, בדור של אימא שלי, כבר מאוד-מאוד מתבוללת. סבתא שלי עוד החזיקה קצת מנהגים ויתר המשפחה הייתה לגמרי מתבוללת. הלכו לבית הכנסת, כמובן, בחגים, ותרמו, אבל מיהדות הרבה לא היה.

המשפחה של אבא, אבא שלי הגיע לעיר הזאת בתור עורך דין צעיר ממקום לגמרי אחר, גם כן מבוהמיה, חלקית מאוסטריה, הוא לא היה בשום משפחה שמה. המשפחה שלו הייתה עוד יותר מתבוללת. אבא שלי התגייס לצבא קייזר פרנץ יוזף ולא ברור בדיוק מה קרה אתו, בכל אופן הוא יצא למלחמה ב-1916, כשעוד לא נולדתי, ולא חזר. לא ידעו אם נהרג או נלקח בשבי, היו כל מיני שמועות. זה היה זמן שאז באו בצ'כיה, עוד ב-1923 חזרו אנשים. דרך יפן, דרך סיביר, כל מיני מקומות. אימא שלי הייתה אז בת 35, משהו כזה, נולדה ב-1882. אימא שלי ישיבה-ישיבה וחיכתה-חיכתה וחיכתה וככה עבר הזמן. העיירה איפה שגרתי זה היה בסודטים, קרוב לגבול הגרמני, האוכלוסייה הייתה ב-95% מדברת גרמנית בסודטים, כמה מהם גם היו צ'כים אבל מעט מאוד. זאת אומרת, האווירה הייתה לגמרי גרמנית. זה גם התבטא אחר כך בבית ספר. אני גדלתי, בשנים הראשונות בהמתנה שאבא שלי יחזור. היות והוא היה פטריוט גדול והכניס את כל הכסף להלוואה, למלווה למלחמה האוסטרו-הונגרי, שמזה לא נשארה פרוטה כמובן, אימא שלי חיה די בקושי, עם תמיכה של המשפחה, כמובן, שהיא הייתה מאוד אמידה. לכל האחים שלה היו מפעלים, בתי חרושת, חלק די גדולים גם. וככה היו השנים הראשונות. קרה עוד משהו כשהייתי בן שבע קיבלתי שיתוק ילדים. ובשישים השנים הבאות אחרי זה כבר נתן את הסימנים.

אני הלכתי לבית ספר עממי בשפה הגרמנית כמובן ואחר כך הלכתי לגימנסיה הומניסטית. למדתי שמונה שנים לטינית וחמש שנים יוונית עתיקה. גימנסיה הומניסטית לכל דבר אבל בהרבה דברים היה לי מזל. זה היה בית ספר טוב ומורים טובים, למדתי הרבה גם מתמטיקה ופיזיקה.

הגענו פחות או יותר לשנות השלושים. כי לגימנסיה נכנסתי ב-1929, הגענו לשנות השלושים. האירועים הפוליטיים מסביב, באופן מיוחד מעבר לגבול, בגרמניה וגם בתוך צ'כוסלובקיה התחילו להיות מאוד מורגשים. מה קרה, בגרמניה הייתה עלייה גם של הנאצים בהתחלת שנות השלושים וצ'כוסלובקיה הייתה מיעוט גדול מאוד של דוברי גרמנית. משלושה עשר מיליון היו שלושה מיליון גרמנים, איזה מיליון דוברי הונגרית ועוד כל מיני פולנית, אוקראינית ועוד כל מיני דברים. והגרמנים האלה, במיוחד, שהם ישבו בבוהמיה אלפים בשנים, היו ברמה תרבותית גבוהה מאוד, שלטו בתעשייה ובמלאכה וכל הדברים האלה עם מסורת ארוכה והם התחילו להציץ מעבר לגבול, והלאומיות הגרמנית שמה עלתה חזק-חזק. עכשיו – צ'כוסלובקיה, לפני המלחמה הייתה מדינה דמוקרטית כפי שמעט-מעט קיימות בכלל. שמה עשו מפקד אוכלוסין. המלחמה הייתה תמיד על השפה. ובבוהמיה המלחמה על השפה התחילה עוד בימי הביניים בין הצ'כים לבין הגרמנים. בפראג היו שתי אוניברסיטאות, אחת צ'כית ואחת גרמנית. האוניברסיטה הגרמנית במאה ה-16 הייתה בשליטת הכנסייה הקתולית. בניינים נהדרים, בנייני בארוק פנטסטיים. המלחמה על שפת הלימוד הייתה עשרות בשנים. בצ'כוסלובקיה עשו כל כמה שנים מפקד אוכלוסין, שמה היה כתוב אזרחות צ'כוסלובקיה, אחר כך היה סעיף לאום ושם היה לפי שפת האם. ליהודים היה מותר לכתוב יהודי. אחר כך היה כתוב דת. דת משה. ולפי סעיף הלאום קבעו איזה בתי ספר הממשלה מקימה. אז למשל בסביבה איפה שבינה נולדה בעיר מונקצ'מו שמה 75% כתבו יהודי ושם הייתה גימנסיה עברית ממלכתית עם שפת לימוד עברית. עם בגרות בעברית. יש הרבה כאלה בארץ, שלמדו, זה היה בצ'כוסלובקיה. בעיר שלי היו הרוב גרמנים לכן היו רק בתי ספר תיכוניים בשפה הגרמנית.

בכיתה שלי בהתחלת שנות השלושים (אני עשיתי בגרות ב-1935) אז שמה זה התבטא פוליטית וזה החרף כל הזמן. היו זמנים שזה החרף עוד יותר והתווכחו. בכיתה שלי היינו כ-16 חברה, מזה היו ארבעה יהודים. אחד היה קומוניסט, אחד היה סוציאל-דמוקרט, אחד ציוני, זה אני הייתי, ואחד היה

קצת צ'כי לאומני אבל מעט מאוד. היתר היו גרמנים שרובם היו נאצים. נאצים. המפלגה הנאצית בצ'כוסלובקיה גדלה מאוד בשנים אלה. היו מהומות, היו הפגנות, היו כל מיני דברים. טוב, אז אנחנו התווכחנו, התווכחנו על כל הדברים האלה נורא. היה עוד משהו שמאוד חשוב לדעת, זה היה בזמן מלחמת האזרחים בספרד, שבאירופה התיכונית השפיעה נורא-נורא על הנוער. אני הגעתי לצינונות. אני לא הייתי בתנועת נוער, בגלל ההגבלות הגופניות, אני לא נכנסתי לתנועות נוער, כן? אבל הייתי בחוג שלי. היו גם בחוג שלי קצת יותר מבוגרים. אני ראיתי מה קורה עם הקומוניסטים והסוציאל-דמוקרטים, מה שקורה בגרמניה, כל זה, ולמרות שהמשפחה שלי הייתה מאוד מתבוללת נכנסתי לתנועה ציונית. אני אז לא הייתי מאורגן אבל בפראג הייתי מאורגן. אז המשפחה שלי ויתר המשפחות היהודיות הטובות מאוד הן נורא התנגדו לילדים שלהן. אריה פישמן, למשל, כן? אריה ארבל. גדלתי אתו ומגיל 7-8 היינו חברים. גרנו באותה עיר, הלכנו לאותו בית ספר. המשפחה שלו הייתה משפחה עשירה, היו להם שלושה בתי חרושת לזכוכית גדולים מאוד. ובאותה התקופה היה עוד בחור אחד שהיה אתנו בחוג שעכשיו הוא במולדת. וגם אריה פישמן באותה התקופה בערך הגיע למסקנה שבשביל היהודים זה ציונות. אז כמו שאמרת בבית הספר שלי אנחנו התווכחנו מאוד-מאוד, כן. ראשית כל אנחנו הרגשנו את עצמנו בצ'כוסלובקיה מאוד מאוד יהודים. ואמרנו פעם-פעם פעם אנחנו נעלה. אבל בינתיים לא יקרה לנו כלום. היינו מאוד מאוד בטוחים, ב... היה צבא נהדר, ידענו שלא ישתמשו בזה אף פעם.

הגעתי לפראג, התחלתי ללמוד, בצ'כוסלובקיה היה איזה דבר שנקרא "כלכלה טכנית". זה היה בבית ספר גבוה הטכני בפראג, באוניברסיטה בפראג בצ'כית. למדתי בצ'כית. ואז נכנסתי לתנועת הנוער. הם ארגנו הרבה פעילויות. מ-1935-6 היינו פעילים כמו שכל תנועות הנוער הציוניות היו פעילות. אני זוכר שהיו לי הרבה מאוד חברים שהיו במחנה הקומוניסטי, היינו נפגשים בכול מיני מקומות, אחד הוציא קופסה בשביל לתרום לספרדים ואני הוצאתי קופסה בשביל לתרום לקרן הקיימת. יהודים, כן? זה היה מאד-מאוד מאוד, כן?

הגיעה שנת 1938, אנחנו ראינו שהגרמנים מתכוננים להיכנס ל... אימא שלי עוד גרה שמה. הייתה לי עוד אחות קצת יותר מבוגרת היו שנים שהיא למדה דוקטור למשפטים בפראג. ב-1938 העברתי את אימא שלי לפראג. ישבנו כבר פחות או יותר על המזוודות. כל אחד התחיל להתרוצץ, לחפש איזושהי אפשרות לצאת. סידרנו איזו תעודת טבילה? איך קוראים לזה בעברית, מה שהנוצרים עושים עם הילדים. קנו את זה. היו כל מיני יהודים שקנו את זה בכנסיות בכסף קטן בפראג באיזה בית נידח. ואז רצת לשגרירות ארגנטינה מכיוון ששם יכולים להיכנס רק נוצרים. כל אחד התחיל להתרוצץ. בינתיים התארגנו בפראג במשרד ארצישראלי בסוכנות, התחילו לנסות להתארגן לעלייה והקמנו שם מחלקת סטודנטים. שם התחלתי לעבוד כבר בסוף שנת 1938, היינו איזה שלושה אנשים. אחד היה מ... הייתה לו תעודת בגרות בעברית, אחד מפראג, זה אני, ומיכאל הוטר. מיכאל הוטר התחיל לארגן דבר כזה בברן, הוא היה במכבי הצעיר. אנחנו התחלנו לארגן את העניינים בפראג, התחלנו לאסוף חומרים, רשימות, התחלנו להתכתב עם האוניברסיטה בירושלים, עם הטכניון, לארגן תעודות עלייה לסטודנטים. כי אצל הבריטים זה היה כך: או שהיה לך לשלם 1000 סטרלינג, מה שהיה הון כסף, ויכולת לקנות סרטיפיקט. או שהתקבלת באיזה מוסד לחינוך גבוה בארץ. זה היה אוניברסיטה, טכניון, קונסרבטוריון בירושלים. שלושת המוסדות האלה. אם התקבלת שמה יכולת לקבל תעודת עלייה לסטודנטים. או מה שנקרא תעודת עלייה פועלים: זה היה לחלוצים, זה הם נתנו מאוד-מאוד בצמצום, כן? אנחנו התחלנו לארגן את כל העסק הזה, אספנו חומרים ואספנו גם כספים מהעשירים שרצו שה"פוצקלה-מוצקלה" שלהם יעלו ארצה כמו אותו בחור שהגיע לפראג עם זוג מכנסיים אחד ולא הייתה לו פרוטה. והרוויח את הלימודים שלו על ידי שיעורים פרטיים. אז מהכסף הזה של העשירים אנחנו שילמנו את המימון של החברה האלה שלא היה להם כסף, כי זה היה יקר. הנסיעה, הסרטיפיקט, כל זה עלה כסף. זה התחיל להתפתח די בהרחבה, והגיע 15 במרץ 1939, יצאנו מהבית ופגשתי את הגרמנים ברחוב, אימא שלי גרה שם, הייתה לי אחות מחוץ לסיפור הזה, נסעתי עם החשמלית, היה בלגן עצום, מכיוון שבצ'כוסלובקיה נסעו אז בצד שמאל. הגרמנים נכנסו ונסעו בצד ימין. הפכו את זה תוך שבוע. כל פראג כולל חשמליות והכול. נסעתי למשרד שלי בעיר, זה היה ברובע היהודי, היו שם כל המוסדות היהודיים. הגעתי לשם, בינתיים גם החברה האחרים שלי, עמדנו ממול והסתכלנו, שם עמד כבר המרצדס השחור המפורסם עם האס-אס, עמד לפני הדלת. הלכנו הביתה. כעבור כמה ימים דפיקה בדלת, פותח את הדלת עומד שם אס-אס. אתה יהודה קרינר? כן. בוא אתי. טוב. מה התברר? הגיע לפראג, וזה מצחיק באמת, מישהו שקראו לו איימן. הוא הגיע מאוסטריה. לפני זה, באוסטריה הוא ארגן את היציאה של היהודים. הוא הגיע לפראג – נתנו לו את

אותו התפקיד בפראג. ובמשך חודשיים-שלושה, זה היה המזל הגדול שלי, אותו אייכמן ארגן את ה
אקסודוס של היהודים מפראג. כי הצ'כים לא רצו, הצ'כים עשו בעיות. הוא כינס את כל הפעילים אל
הישיבות ואמר חברה, עכשיו תשבו ותעשו את כל המאמצים, תשיגו וויזות, תשיגו כל מה שצריך
בשביל שצעירים יצאו החוצה. זה היה כמובן לטובתנו כל העסק. היה לי, חבל שזרקתי, היה לי
הכרטיס יציאה שלי מטעם הנאצים, שם הייתה החותמת שלו. אייכמן. אני רואה את זה לפני. זרקתי
את זה כשהגעתי ארצה... טוב אז בצורה כזאת, כדי לקצר את העניינים הגעתי לעלייה, דרך איטליה,
בינתיים הייתה כבר מלחמה. אנשי הסוכנות עשו את הסידורים והגענו דרך טרייסט. יצאנו מפראג עם
שתי רכבות סגורות עם האפלה עם שני אס-אס בכל קרון יצאנו לטרייסט, בגבול האיטלקי. אז עוד לא
הייתה המלחמה. ומשמה באנייה גלילאה, אנייה איטלקית. אז הגעתי בצורה דה-לוקס, לגלית,
הגעתי לארץ ישראל, לחיפה, והיה לי סרטיפיקט לעלייה לטכניון. הגרעין שלי התארגן כמובן עוד
בצ'כוסלובקיה, זה היה גרעין של מכבי הצעיר. היו בו חברים גם מסלובקיה וממקומות אחרים
בבוהמיה וכולם היו בהכשרה כמובן. הכשרה חקלאית, בתקווה שיקבלו רישיון עלייה לפועלים. אבל
כמובן הגיעה מלחמה והיו כמה מעטים שהיה להם סרטיפיקט עלייה לסטודנטים. למשל לגוטרה היה,
ולמיכאל הוטר ולעוד בחור אחד שהיה חבר פה בהתחלה. בכל זאת כולם נתפסו בסוף 1939 בזמן
האירועים. אם אמרתי שאייכמן עזר ליציאה של היהודים – זה נגמר פחות או יותר בדצמבר 1939.
אני יצאתי בזמן, אחרי יצא עוד טרנספורט אחד, כ-300 אנשים ומאז זה הסוף. בכל אופן לרץ הגיע
מיכאל ועוד בחור אחד, גם גוטרה הגיע איכשהו, מאנגליה, לא יודע בדיוק איך. אנחנו ישבנו וידענו
שיתר החברה מנסים להגיע בעלייה ב. ובאמת בתחילת שנת 1940 הגיעו, אני לא יודע איזו אנייה זו
הייתה. התחילו להגיע בעלייה בלתי לגלית. זאבוק, שפרה, חנן ניווירט, ישראל יערי ועוד חברה הגיעו
איכשהו בעלייה ב, ישבו בעתלית. ויצאו מעתלית בקיץ 1940, אם אינני טועה. הלכו להכשרה במעלה
החמישה. אני הייתי בטכניון, הייתי צריך לשבת שם שנתיים לפי התנאים של הסרטיפיקט, אחרת לא
הייתי מקבל את האזרחות הפלסטינית. בכל אופן ידעתי שלא אמשיך ללמוד כי אין לי כסף לזה ורציתי
להצטרף לגרעין וללכת להתיישבות, אז אחרי שנה אחת עשיתי לי איזה סידור ואת השנה השנייה
כבר לא למדתי בטכניון כי עבדתי בבית ספר מקצועי בהדר הכרמל. זה היו שנים סוערות מאוד
בחיפה הטרייה. היו מהומות עם הערבים. כשאני עבדתי היה מסוכן ללכת ברגל העירה מהדר
הכרמל. אחר כך הגיעו לחיפה כל הצבאות איפה שהגרמנים נכנסו – יוונים, צ'כוסלובקים, פולנים,
הודים, צרפתים. הייתה תקופה סוערת. הייתי בבית ספר מקצועי, שנה אחת הייתי צריך להיות שם
כביכול תלמיד. בינתיים הגרעין שלי ממעלה החמישה הלכו ב-1941 לקבוצת עיינות-רמת דוד. ברמת
דוד היו שתי קבוצות אז. אחת הייתה רמת דוד והשנייה הייתה עיינות. יהודית אוסטרר למשל הייתה
בעליית הנוער ברמת דוד. אלה היו שתי קבוצות, אחת ליד השנייה. שני משקים.

אני עוד המשכתי בחיפה, בינתיים הגרעין שלי כבר התחיל לדבר עם ההולנדים והווינאים בנטעים. אז
התחיל להסתדר השידוך הזה. באו לבקר מחוליות, חלק מהם כבר היו בחולה אז, בשנת 1941. הם
באו לבקר בעיינות, ולדבר, אני זוכר, זאב שוהם הגיע, ווילמה הגיעה, יהודה עמרם פעם הגיע, אני
זוכר. אנחנו שלחנו אנשים לחוליות. חוליות אז עשו מקלחת בנחל, והיה בחור אחד בשם גדעון שחזר
וסיפר שבחוליות מתרחצים בנחל. הבחורים מתרחצים ערומים ולבחורות יש איזה מתקן שמה
מתרחצות עירומות. אז היו ישראל יערי, הכרת? ואשתו שרה. באו לבקר. אז שרה אמרה – אמרו (זה
היה השם של ישראל בצ'כית) – לשם אנחנו לא נלך!

טוב, אני ישבתי בחיפה. כשהגרעין התחיל להתקפל בעיינות גם אני התחלתי להתקפל משמה,
והגעתי לקבוצת חוליות ב-2 באוקטובר 1942. הלכתי ברגל מחלסה, כמובן, והגעתי בשעה שתיים.
ארוחה ראשונה נתנה לי חיה לוונ, אז בחדר האוכל. הציעו לנו כל מיני דברים מהסוכנות, הציעו לנו
לשכב באיזה חדר ליד חדרה, כל מיני דברים מצחיקים. גרעין עיינות היווה כ-20 אנשים. ממעלה
החמישה עשו מסע גיוס ממשק פועלות תלפיות. הזמינו בנות ממשק פועלות תלפיות. מי? בינה,
קפסי, לאה נ. הן באו לבקר במעלה החמישה אצל הגרעין והצטרפו. ואז היינו כ-30 אנשים. גרעין די
גדול. רפי רייס, כמובן. היו יותר מידי בנים ופחות מידי בנות בגרעין ולכן היה המסע גיוס ממשק
הפועלות תלפיות. חוה יוגב ושרה יערי. שרה ואברי יוגב כבר היו חברים בחוץ לארץ. והם הצטרפו
כמובן מאליו. הצטרפנו כאיש אחד, אני לא זוכר שמישהו התנגד, אם כי היו בהתחלה וויכוחים
לאומיים עם ההולנדים מצד אחד ועם הווינאים מהצד השני. למשל לעשות רישיון ולנהוג ברוקוויז
הייתה מלחמה קשה ותמיד היו כמה מועמדים למי מותר לעשות רישיון. גם על השם, כן? השם היה
חוליות, אז באו ההולנדים ואמרו – אנחנו צריכים שם שיכניס לנו כסף. אז ניקח א השם של נחמיה
דה-לימה. אז היה כפר נחמיה, וקריית נחמיה, והצ'כים והווינאים התנגדו בחריפות. הם אמרו שחוליות

זה שם יפה, אז הפשרה הייתה, שדה נחמיה, בסוגריים חוליות. את ירי הכרתי בפראג בצורה כזאת: היה מנהג של סטודנטים יהודים שבאו מהפוביץ, כפי שאמרו מערי השדה ללמוד בפראג, בדרך כלל לא היה להם כסף. היה מנהג שמשפחות עשירות יהודיות בפראג, והיו כאלה הרבה לקחו אותם מתחת לכנפיים ובדרך כלל למשפחות האלה היו גם בנות, בדרך כלל מכוערות להפליא והתמורה הייתה שהבחורים המסכנים האלה יצטרכו אחר כך לקחת את הבחורות האלה, שהיו נורא-נורא עשירות. אז היה למשל, הזמינו לא פעם את הבחורים הלא-פראגאים לנשפים, וגם בבית היו מסיבות. פעם אחת הייתי מוזמן אצל כזאתי בחורה, היא הייתה בת של מנהל בנק. ויירה הכירה אותה גם כן. הייתה מכוערת משהו נוראי. היו שם כל מיני חברה בגיל התחלת העשרים, כמוני, לי היה נורא משעמם, היה אוכל פנטסטי כמובן. דירה גדולה, הבחורים רק דיברו על המכוניות שקיבלו מהאבא שלהם והבחורות דיברו על... היה לי משעמם פשוט מאוד. התחלתי לטייל בדירה והגעתי לפסנתר. ועל הפסנתר במקרה ראיתי תווים של שירים של שוברט, שאני אהבתי מאוד לשיר אז אני התיישבתי ליד הפסנתר, זה היה בחדר אחר לגמרי, והתחלתי לנגן איזה שיר שהכרתי ולשיר. פתאום אמר מישהו אני אלוה אותך אז זה ילך יותר טוב. וזה היה ירי. ירי למד בקונסרבטוריון למוזיקה בפראג. מאז היינו חברים. ירי באמת הגיע ארצה באותה אנייה כמוני. הוא עוד בפראג התחתן עם בחורה מסלובקיה, בינה מכירה אותה. מירי אחת. היא נחמדה מאוד, התחתנו עוד בפראג. אני רואה אותם לעמוד ברציף ברכבת, היא לא יכלה לעלות אתו. הוא נסע והיא נשארה ועלתה אחר כך בעלייה בלתי לגאלית ונשלחה למאוריציסו. האנגלים תפשו את האנייה. אני רואה אותם ממש מחובקים לעמוד על הרציף ברכבת וירי אחר כך נסע. הגענו לפלסטין וירי הלך לקונסרבטוריון בירושלים, זה היה הסרטיפיקט שלו. הבחורה הייתה במאוריציסו וביום בהיר, כבר אחרי שנה-שנתיים נסעתי לירושלים וירי היה במצב רוח נוראי. הוא קיבל הודעה שהיא התחתנה שם עם מישהו אחר. הוא היה במצב רוח איום ונורא. החברה היו במעלה החמישה, הגרעין שלנו, אמרתי לו, ירי, יאללה בוא, אנחנו נוסעים למעלה החמישה, תסתכל על האנשים, תצטרף. ככה ירי נכנס לגרעין. ככה ירי נעשה לחבר גם בגרעין. בקבוצת עיינות הוא היה רועה כבשים. כדי שלא יקלקל את הידיים שלו. פעם הלך לו לאיבוד עדר של ארבעים כבשים, מצאו אותו אחר כך בכפר יהושוע באיזושהי צרה... זה היה ירי. היה את הקטע על ירי, מתוך זה שהתחלתי לדבר עם רחל עליו, ומה שהיה על החוברת שלו, ועל השירים שלו אז הוא נכנס ככה בלתי מתוכנן באמצע.

כמו זה היה נקרא אופן רשמי – משטרת העזר ליושבים העבריים, משהו כזה. הייתה לנו תחנה כזאת, זה היה ב... כמובן, והייתה לנו הקצבה של שישה גפירים עם שישה רובים אנגלים. המפקד פה היה אריה גל, הוא היה טוראי, מעליו היה סרג'נט, זאב נחושתי מעמיר, וזה הרגיז את אריה מאוד-מאוד. היה סרג'נט במשטרת קריית שמונה, זה היה אז חלסה, סרג'נט תומפסון. היה גם קצין או משהו... אז היו שישה חברה כאלה וזה התחלף, הם קיבלו משכורת מהממשלה המנדטורית והיו מחויבים להיות בתפקיד אבל אנחנו כמובן לא לקחנו את זה. בדרך כלל לקחו את זה אנשים שלא עבדו בחקלאות או במשהו אחר באופן קבוע ועל ידי זה הם היו בכל זאת יכולים לעשות את העבודה שלהם. זה היה מרדכי לוונג, היה ירי, יותר מאוחר זה היה לודי, ואורי הוימן. אורי הוימן לקח את זה מאוד ברצינות. אורי הוימן בכל זאת היה מורגש הרקע הגרמני שלו. תמיד הוא היה גם הנשק. הוא מאוד אהב את זה, גם את המגפיים הגבוהות. אורי גם היה גר עם רחל בנוקטה דרך אגב. הם היו גרים שם (בנשקיה), למעלה הייתה הפלטפורמה של האיתות ולמטה שישה רובים ותחמושת. אז העסק התנהל ככה שאריה גל היה שם כמובן, נכנס בבוקר לנוקטה, לקח את היומן ורשם: שוטר מס' כך וכך, מרדכי לוונג, יצא לשמירה בשטח א, וסוייקה ירי יצא לשמירה בשטח זה וזה. וכולי וכולי, רשם את כל השמות כולם, רשם אותם ביומן והלך. ואף אחד כמובן לא היה שם. אבל לפעמים לפעמים זאב נחושתי היה בא, הוא דרך אגב גם היה יקה, והוא מאוד רצה להרגיז את אריה. אז לפעמים הוא הגיע על הסוסה לנוקטה, לא מצא אף אחד, לקח את היומן ורשם – נכנסתי לתחנת השוטרים בשעה זו וזו ולא מצאתי אף אחד, חתום – זאב נחושתי – סמל. וזה ראה אז הקצין הבריטי וכמובן היו צעקות. חוץ מזה הגפירים האלה לא עשו שום דבר, הם פשוט היו שישה אנשים לגאליים פה. ואריה גל התעסק עם דברים לגמרי אחרים. לדאוג לנשק, וסליקים. היו לנו כל מיני סליקים. מה היה? היו לנו כמה אקדחים, היו כמה רימוני יד, היו, יותר מאוחר, רובים צרפתיים ממלחמת העולם הראשונה, שקנינו דרך ערבים מערבים בלבנון. היה לנו תת-מקלע טוב לשעתו, עשה הרבה רעש, גם ממלחמת העולם הראשונה וזהו זה. ושישה רובים אנגלים. זה מה שהיה. זה היה בכמה סליקים והיה סודי ביותר. טופ-סיקרטי, ואף אחד לא ידע, חוץ מאריה ואורי הוימן. אורי הוימן היה הנשק. חנה בקרס הייתה גרה בבית הרביעי, ובכניסה לבית הזה חפרו בור ושמה הכניסו איזה קופסה. אף אחד לא ידע. בחורף היה

קר והיה צריך לעשות פיפי לפעמים. איזה לילה אריה גל התעסק שם עם הנשק, היה צריך להוציא לפעמים, לשמן, עם אורי הויימן, ובאה חנה בקרס חצי רדומה, רצתה לעשות פיפי. פגשה אותם בכניסה, אריה קפץ דרך החלון... אחר כך בנו סנדלריה בערך במקום הנגרייה, בסביבה הזאת. מרגלית אדן הייתה סנדלרית הרבה זמן. ראשית עשו שם רצפת בטון, דבר שלא היה מקובל כל כך, ומתחת לרצפה עשו ממש תא מבטון מסודר בתור סליק. אני לא זוכר מי זה היה, יכול להיות שחיים רינגל היה מעורב בזה, בכל אופן קנינו מהצבא הבריטי טנקר אחד משומש, משהו חלוד לגמרי. זה היה אמור לשמש בתור אחסון של הנשק, והיה אמור להיות מתחת לרצפה של הסנדלרייה. ואני הייתי צריך להכין את הטנק הזה שהיה כל כך חלוד שרק נגעתי עם הריתוך וכל הדבר הזה התפרק. זאת הייתה בעיה רצינית מאוד מכיוון שזה היה צריך להיות אטום לגמרי נגד רטיבות. בכל מקרה זה איכשהו הסתדר והנשק היה מתחת לרצפה של הסנדלרייה. זה הי' בזמן שהאנגלים עשו את הפשיטה ליגור, כי שם היה מפעל לייצור נשק, ועצרו שם חברים והיו שם מהומות. בכל אופן הייתה תקופה, זה היה ב-1946, אני חושב, הייתה תקופה שהאנגלים חיפשו לא רק נשק אצל היהודים כי אם גם עולים בלתי לגאליים. קראו לזה שבת שחורה, משהו כזה. כמובן שגם אצלנו היו. הם עכשיו כבר לא פה, אבל היו אצלנו אנשים שברחו מהצבא הפולני. כמה יש עוד בכפר בלום. אני חושב. העיקר – כמו שסיפרתי לך על החשמל. שהלכתי להניע את המנוע, לעשות חשמל ולכבות. בשבת לא הייתה מכבסה ולכן לא הלכתי לשם בשש בבוקר אלא ב-11 בצהריים בערך. טוב, אז באיזה יום שבת בהיר אני הולך לבית המוטור לעשות חשמל. שם היה שער ודק בכניסה, תיכף אחרי השער של המשק, השער היה נעול. מי הולך לשם? אני רואה על יד השער עומדים שני ג'יפים. האנגלים. עם הכלניות המפורסמות האלה, זה היו הצנחנים, עומדים לפני השער. מותר היה להם להיכנס רק לפי פקודת חיפוש. השער היה נעול והם עמדו לפני השער. בדרך לשמה עברתי על יד הסנדלרייה, ראיתי שם את אריה גל ואורי הויימן וכל הקישקעס, הנשק היה מפוזר שם על השולחן. הם בדיוק ניקו אותו אבל הכול היה מונח שמה בחוץ. זה אני ראיתי.

נו, אז אני ניגשתי שם לסרג'נט הזה, אמרתי, מה העניינים, אז הוא אומר יש לך תעודת זהות? כן, יש לי. טוב אנחנו רוצים להיכנס. אני נורא מצטער, אני לא רשאי לתת לכם להיכנס אני הולך לחפש את המוכתר. המוכתר זה היה דוד זוננפלד. המוכתר בשביל האנגלים זה היה מושג. קודם כל אני צריך ללכת הביתה לקחת תעודת זהות. בינתיים אני רואה את אריה ממש לפני, הוא מוציא את הראש ונכנס בחזרה. אני ראיתי שהחברה האלה עומדים בחוץ, בינתיים אני עיכבתי אותם וכך היה זמן לסלק את הדברים. אמרתי טוב אני הולך לחפש את המוכתר. מאוד בנימוס היה כל העסק הזה. הלכתי, חיפשתי את דוד זוננפלד, חיפשתי גם את זאב שוהם, הוא גם היה מח"ט כזה, וחזרנו לשמה לשער, והתחלנו לדבר עם האנגלים. אחר כך זאב והם הזמין אותם, הביא אותם לנחל ואחר כך הם נסעו. הכול עבר בשלום. פחות או יותר הכול קרה עוד פעם אבל אני לא זוכר את הפרטים. אז הנשק היה מונח במתפרה על השולחנות משום מה. וגם עבודות ניקיון, לנקות, לשמן... ופתאום רואים פלוגה אנגלית צועדת ישר לשמה.

אני באתי הנה בתור מסגר. הייתי שנתיים בבית ספר מקצועי, קודם הייתי תלמיד ואחר כך פועל שכיר. חרט ומסגר בבית הספר המקצועי בהדר הכרמל. אני הגעתי בתור המסגר של הגרעין. המסגרייה אז הייתה איפה שהיום הסככות ליד בית המוטור. חשמל כמובן לא היה. כמה פצירות, איזה מסור, מקדח יד, איזה פטיש וזהו. מזה היה צריך לעבוד, לתקן מכונות. כשבאתי הנה אז יורם היה טרקטוריסט והיה גם המסגר. יורם למעשה למד בכפר איפה שהוא נולד – נפחות. ואנחנו עשינו עבודות נפחות ודברים כאלה. חלקי עגלות. מה היה לעשות עם עגלות? יצול שבור, גלגל שבור, כל מיני דברים כאלה. זה עשינו על האש. אני כמובן באתי מבית מלאכה מאוד-מאוד מסודר והמכשירים האלה היו קצת פרימיטיביים. אני רגיל למכונות ולכל הציוד ולא היה כאן.

על השנים הראשונות בחוליות יש חומר אינסופי. מבחינת המקצוע שלי, אריה פישמן היה פה. הוא טיפל אז בדיזל. היה לנו מנוע דיזל אחד במשאבה. משאבה לשאוב מים מהבניאס, וראש ובראשונה למלא את הבריכה. שנית – המים מעבסיה שקיבלנו דרך סלאח היו קשורים לפי הנהלים לאדמות. המים שאנחנו קיבלנו היו שייכים גם חלק לעמיר. בעמיר לא הייתה תעלה. אנחנו קיבלנו את המים מסלאח בראש השטח. מישהו הלך לכפר ואמר לסלאח מחר תשלח מים. ואנחנו התחייבנו לתת לעמיר מים מהשאבה. הייתה תעלה שלקחה את המים לעמיר. היה שם ארגז עם כדי מים והיינו

צריכים לתת אותם לעמיר. היחסים עם עמיר היו מאוד גרועים. עם עמיר הלכו מכות על האדמות. את מכירה את הסיפורים האלה? עמיר ישבו קודם בחיאים אל-וואליד, בערך אפה שעכשיו קיבוץ להבות. הם הצטרפו לעזוב שם מכיוון שהייתה שם יותר מידי קדחת. הם קיבלו את האדמות אפה שהם יושבים פה – אדמות שבעצם היו שייכות לנו. אנחנו במקום זה קיבלנו אדמות אבל על זה היו סכסוכים והלכו מכות. אני זוכר שראובן רוזן דהר על סוסה פנימה - בואו מהר לחיאים אל וואליד צריך שם להרביץ מכות לאנשי עמיר. אריה פישמן ואני טיפלנו בדיזל הזה, זה היה דיזל של 25 כ"ס, שאבנו מהבניאס ונתנו לעמיר. מעמיר תמיד בא איש המים של ה"בוס" שלהם, לראות מה אני נותן לו, אם זה מספיק. זה היה ארגז עם קרשים שהיה צריך לעבור את הקרש העליון על מנת שיקבל את ה-200 קוב לשעה. זה היה איזה יחיאל אחד שקיים עד היום, תמיד הסתכל על הארגז. אני הייתי מסגר, יורם היה אחר כך כמעט כל הזמן טרקטוריסט, אני טיפלתי בדיזל יחד עם אריה פישמן. חיים סלע היה בחבורה הזאת. הוא היה אינסטלטור. להדליק פנס לוקס היה אומנות. בחדר האוכל הישן חשמל לא היה, היה לוקס. זה עושה רעש כמו פרימוס. היו רק שלושה אנשים שהיו מסוגלים להדליק את הלוקס הזה. חיים סלע, אני ואריה. אחרת לא היה אור.

הכסף היה בצמצום רב, מנחם היה הגזבר וכסף באמת לא היה. אני בכל זאת לחצתי שצריך כאן קצת ציוד כי אי-אפשר לעבוד ככה. אז מה רצה אלוהים? התפוצץ צינור המים שאנחנו מהמשאבה הזאת מילאנו את הבריכה. בבריכה היו 40 קוב, בחורף זה הספיק לשבוע ימים. זה כלל בתי ילדים אבל לא בתי מגורים. ההשקיה לא הייתה מהמים האלה. הצינור שהתפוצץ היה בערך על יד הפינה של המיני מרקט. מה עושים? היה לי חבר בחיפה, התקשרתי אתו ואמר לי שמע, יש לי מערכת ברנרים עם גנרטור ושעון, תבוא לקחת. נסעתי לחיפה, זה גם כמובן לא היה פשוט, עם עגלה לחלסה והיה בוך. ואז הוא בא לקחת אותי. הסט הזה היה גנוב מהצבא הבריטי. זאת הייתה מצווה, זה היה מחבר שלו שעבד בטירה בבתי המלאכה של הצבא הבריטי והוא גנב שם את הסט הזה. ראיתי את הסט, הכנסתי אותו לקופסה, ירדתי העירה למשרד של ארגון ההובלה, שם עמד הברוקווי, הנהגים היו צבי רינגל, חיים רינגל, לפניו היה אחד הולנדי. העיקר - שמת' את הברנר על רצפת הברוקווי, עליו העמסנו ארבעה טון של ... וככה נסענו הביתה. כי בראש פינה האנגלים פתחו את המכוניות ובדקו את המשאיות. ראש פינה הייתה תחנת גבול כביכול. הגענו הביתה, הרכבתי את הסט, למחרת אמרתי שצריך לתקן את הצינור. חפרו לי שם מסביב את הבור ואני התחלתי לרתך. היו שם מסביב מכול הקיבוץ, היינו כאן 60 איש, כולם עמדו מסביב והסתכלו על הפלא הזה איך שמתקנים צינור.

אז כמו שאמרתי המסגרייה הזאת הייתה סככה בלי רצפת בטון כמובן. עם כמה כלי יד ושום דבר מעשי. חשמל לא היה. ובכול זאת היה צריך לעשות כל מיני דברים. אני עבדתי הרבה פעמים לבד והרבה פעמים עבדתי עם יורם. היו גם תקופות שעבד שלמה ר. והיו תקופות שהיו עובדים שכירים במסגרייה. כי לא היה מי, יורם היה מסגר, אבל גם טרקטוריסט. אז כלים לא היו, וכ-4 שנים לא היה חשמל. אבל היה צריך לעשות כל מיני דברים, אז בנינו למשל את הרפת הראשונה, רפת א. מה שעכשיו מחסן של דיויד קיי. שם הייתה רפת, לא ידעת? את רפת א בנינו – שלמה קגל היה הבנאי, ושם בפנים הייתה קונסטרוקציה בשביל הפרות, להחזיק את הפרות, לקשור אותן וכולי-וכולי. מקדחה לא הייתה לי מכיוון שלא היה לי חשמל. אז זה התבצע אי אלו ימים שעמדתי לחתוך במסור יד את הברזלים, כמה ימים לסמן חורים, להעמיס את כל העסק על עגלה עם שתי פרדות, לנסוע לכפר גלעדי או לדפנה, אחד משניהם, אחרי שהתקשרתי שמה דרך ... עם המסגרים, כי טלפון גם לא היה ועמדתי שמה, ביקשתי את המקדחה ליום אחד, ועמדתי שם יום שלם לקדוח חורים. חזרתי הביתה עם העגלה עם הפרדות והרכבתי את הרפת. יש תמונה אחת שרואים שצבי נועם מכניס את הפרות לרפת החדשה אז רואים אותי בקצה עוד מרתך שמה את הברזלים. בכלל, מכשיר הריתוך ... זה היה המכשיר, עשיתי גם חורים עם זה. זה היה די בהתחלה שהגיעו הנה פתאום מכפר-בלום. לעמיר ולכפר-בלום היה תמיד ציוד יותר טוב ממה שהיה לנו. אנחנו פיגרנו בדברים האלה. פעם הגיעו מכפר בלום, שהתפוצץ להם צינור, ואין להם ריתוך ואין להם רתך וביקשו שאני אבוא לשם. עם עגלה ושתי פרדות העמסנו את כל העסק על העגלה ונסענו לכפר בלום. בערך ליד בית הספר, שם הייתה להם משאבה, על יד הירדן. אז שם הייתה הבעיה, ריתכתי להם את הצינורות כדי שיוכלו לשאוב את המים. בנינו למשל את בתי האימון ללולים הישנים מול שיכון משק ילדים. גם שלמה קגל בנה. שם עשיתי את כל המסגרות, כל הדלתות, כל החלונות, כל הברזלנות עשיתי, על יד זה הסככה, הקונסטרוקציה של הסככה הכול ביד. אבל אז היה כבר חשמל ואז נסעתי לתל אביב וקניתי מקדחה, לא חדשה, כי אם משומשת אחת. אז כבר אפשר היה לעשות חורים, זה היה דבר גדול. וגם ריתוך חשמלי אז קניתי והנחתי המונים של צינורות קווי מים היכן שהיו כל הבצלים...

החלטנו, החליטו, מוקדם מאוד, אני לא יודע באיזה שנים זה היה, שנפתח ענף חדש – פרחים. פרחים לבצלי-פרחים. שמעת? לא? אחד החברים שכבר בינתיים עזב אותנו היה חבר טוב של שלמה קגל, חיים צ'וט. הוא נבחר להיות האחראי לבצלים, ואתו אניטה. אניטה לחמה על הדבר הזה בצורה חזקה ביותר. אניטה הייתה בחורה מאוד לעניין, היא הייתה גם לולנית הרבה שנים, וטיפלה שם בכל הדברים הטכניים. אז בחרו את השטח, איפה שהיו האייליפטוסים, בפינה של הירדן. שמה הקימו את הבצלים. יש עכשיו שמה שיכונים אני חושב, כמעט. שמה הרכבתי משאבת מים בשביל ההשקיה ואניטה וחיים צ'וט היו בקשר עם איזה איש מכרכור, שהיה מומחה לדבר הזה, והוא הדריך אותם. אנחנו מספר שנים ניסינו לעשות משהו מהדבר הזה ובסופו של דבר לא הצליח. אבל אניטה הייתה שם אחראית אחרי שחיים צ'וט עזב. שם הייתה כמובן משאבת מים וממנה עשיתי חיבור לקו המים הראשי האחד שהיה. מהמשאבה לבית המוטור ואל בריכת מגדל המים. זה היה הקו היחיד במשק. ממנו לא יצא הרבה, לא הישקו, לא היו דשאים. ממגדל המים הלך קו אחד למטבח, המטבח הישן כמובן. היה שם כלורינטור, להכניס כלור למים וקו אחד הלך לבתי הילדים. לבצלים הרכבתי משאבה לחוד, עם חשמל, אז היה כבר חשמל. והיו עוד כמה קווים במשק, למשל על יד הבתים הראשונים, היו ברזים. עם כמה קווים קטנים. בבוקר יצאת בחוץ עם מברשת השיניים וצחצחת את השיניים על יד הברז.

ש.: יצא יבול מהבצלים?

ת.: יצא משהו קטן ביותר עם זה, אני לא זוכר איך שזה היה, אבל עבדנו על זה כמה שנים. גם יצא משהו, בוודאי. אחר כך מסיבה כלכלית, יכול להיות שנכנסה באמצע מלחמת השחרור וגמרה את העניין, איך זה נגמר אני לא יודע. אולי שלמה קגל זוכר. בכל אופן זה היה שמה והמשאבה הזאת סיפקה מים לבצלים. משם גם עשיתי קו חיבור עד לקו הראשי ומשמה קו שעד היום בשימוש, לבתים הראשונים פה, הבית הראשון שני וכולי. עד הבית השמיני, וקו אחד 8 צול גם לשדות, אני לא יודע אם זה עדיין בשימוש. חוץ מזה היו במסגרייה שני דברים מאוד חשובים: האחד – למקלחת הלכו עם חצי פחית. מה זה חצי פחית? זה פח של ריבה, חתוך לחצי עם ידי. כל אחד הלך למקלחת עם הבגדים הנקיים שלו בתוך זה. זה היה מוצר חשוב מאוד של המסגרייה. הפחים של הריבה היו עם חלודה, אבל היו הפחים של השמן שהיו נקיים, אז הבחורות תמיד באו וביקשו פרוטקציה מיוחדת שאני אעשה להן חצי פח כזה מבריק, שיכולים ללכת עם זה למקלחת. זה היה ציוד קבע. דבר שני שהיה חשוב – היה צריך מפעם לפעם לצרוב את המיטות מפשפים. זה עשו עם מדלקת, והייתה מדלקת אחת, שהייתה על בנזין והייתה מאוד עדינה. אז גם הם ביקשו האלה שהיו מיוחסות במיוחד שאתן להן את הזה על בנזין לשרוף את הפשפים מהמיטות. טוב, גם מיטות עשיתי הרבה. אחת העבודות שהיו גם כן שייכות לי היה לגרוס. על יד בית המוטור היה בזמנו הדיזל שהניע את המשאבה. אחר כך היה עוד אחד, בשביל החשמל. הוצאנו רצועה קטנה מתוך המשאבה ושם עמדה מגרסה קטנה ושם גרסתי עם החצרן. מי שהיה חצרן: דוד זוננפלד, מנחם, ישראל יערי... אז החצרן הביא את מה שהיה צריך לגרוס ואנחנו ביחד גרסנו ומלאנו את השקים. שמה גרסנו גם את פירורי הלחם בשביל המטבח, ולפעמים נכנס גם איזה עכבר באמצע וזה לא היה נורא כל כך. אחר כך היה חשמל, שהתבצע עם אריה פישמן ואריה ארבל, עם חיים סלע ביחד. אריה תכנן את זה, אריה למד הנדסת חשמל שנתיים בפראג. אריה עלה ארצה שנה לפני, הלך לחפציבה. חפציבה היה הקיבוץ לצ'כוסלובקים. כל מכבי הצעיר הלך לחפציבה. אריה הלך לשמה ומשם הגיע הנה. אז אריה תכנן את העסק, דאג לחומרים, את המנוע והגנרטור הקטן של 8 קילוואט קיבלנו תוך כדי המלחמה, אי אפשר היה לקבל שום דבר אז יהושע סידר דרך צייטלין במשרד המסחר והתעשייה. כך קיבלנו את הרישיון למנוע, מנוע של עשרה כוחות סוס בשביל הגנרטור. וגם את החוטים, אי אפשר היה לקבל שום דבר באמצע המלחמה, לא היה כלום. לא היו טאיירים למשל (צמיגים), העגלות נסעו עם טאיירים ממולאים בסמרטוטים. הפלטפורמה, הייתה אחת. העגלות היו עם גלגלי עץ או ברזל והפלטפורמה עבדה על טאיירים שהכנסנו סמרטוטים מכיוון שלא היה שום דבר. אז החשמל – אריה עשה את החשמלייה, אני עשיתי את כל העמודים שהיה צריך מצינורות וחיים סלע ואריה הרכיבו ותכננו את העסק הזה בלי אנשים מחוץ לקיבוץ. לא היה אף אחד מחוץ לקיבוץ בהקמת רשת החשמל הראשונה. ואז הגנרטור הזה הוא עבד מחמש בבוקר, בשביל המכבסה, אז הייתה גם מכבסה. אניטה גם הייתה הכובסת הראשונה. לאניטה היה חוש טכני. קנינו מכונת כביסה קטנה וזה גם הרכבתי שמה. בחמש בבוקר הלכתי לבית המוטור, הנעתי את המנוע, "עשיתי חשמל", זה רץ-רץ-רץ ובאחת עשרה בערב רצתי לשם שוב והפסקתי אותו. אחר כך לימדתי את השומרים שידעו להניע אותו שלא ישרף הכול. היו תקופות שמחות ביותר.

אחר כך כל העסק התפתח הלאה, קנינו גנרטורים יותר גדולים, מהמסגרייה נפרד העסק של הטרקטורים. נכנסו הרמן ובוקי ושלמה ר' כטרקטוריסטים. חיים רינגל עבד בבית המוטור. גם שלמה שלזינגר לזמן-מה. כשנכנסתי למפעל, ב-51-1950, משהו כזה.

במפעל היה פרספקס. זה היה חומר מפותח מאוד ועשו אז הרבה דברים. כשהתחלנו עם ההזרקה אז אני לא ידעתי כלום מכל העסק הזה. מה שעמד לרשותי היה ספר ההוראות של המכונה ופרוספקט אחד של יצרן חומר הגלם, איפה שהיה תיאור של התהליך. אני לא ידעתי כלום! שום דבר, טבולה ראסה, ואנחנו היינו נאיביים, היום קשה לתאר את זה. המנהל הראשון שלי היה דוד זוננפלד. מנחם עוד היה אז בשליחות. אנחנו לא הבנו כלום, בארץ לא היה כל כך את מי לשאול. היו בתי חרושת גם לא יכולנו ללכת אליהם ולבקש שילמדו אותנו. פנינו לאחד ממכון וויצמן, היה כאן אצלנו אחד. אחר כך עוד איזשהו דרום-אמריקאי, איכשהו לא היה לנו הרעיון לפנות ליצרנים של החומרים, שישלחו לנו מישהו, מכונאי, או שהיו שולחים אותי ללמוד שם... שום דבר לא. אז אני באמת ביליתי שם הרבה מאוד לילות. החומר שהיה לי היה ספר ההוראות של המכונה, פרוספקט אחד מיצרן חומר גלם שהיה תיאור של התהליך וזהו. התברר שהחומר שהוא הכין לא היה מתאים למה שרצינו לעשות וכל העסק הזה לא הלך. אז ככה שיחקנו עם זה, אני לא יודע כמה חודשים, אולי חצי שנה. במשך כבר אמרו מכול העסק הזה לא יצא שום דבר, לא צריך לבזבז על זה זמן. הייתה עוד בעיה קטנה אחת. שהיה לנו אז גנרטור יותר גדול, 75 קילוואט, בכל זאת היכולת שלו הייתה די על הגבול. אני למשל ישבתי בערב בבית, והמכונה עבדה, אז בכל הזרקה ראיתי שהאור ירד. בכל פעם שהמכונה עשתה ספל האור ירד. בכל אופן זה לא היו תנאים לעבודה. אחר כך מצאנו בעצם, גם על ידי ניסיון מהמתחרים שלנו, הגענו לחומרים אחרים ואז העסק התחיל לרוץ ועשינו. לא הרבה. עשינו כל מיני עבודות בשכר, מברשות שיניים בשביל רוחמה, מסרקים בשביל מישהו...

אז נסעתי להולנד, שלושה חודשים לפיליפס, ושם בכלל למדתי פעם ראשונה מה זה בכלל תבניות ומה זה פלסטיק ומה זה מכונות. כשחזרתי העסק התחיל לרוץ קצת יותר. אני עכשיו עושה שם סדר, אני זורק כל מיני דברים ישנים. אז הגעתי, בשנת 1956 הייתה תערוכה לתעשייה בחיפה אז מצאתי את המודל של הביטן שלנו. קטנצ'יק כזה. את עיצוב הפנים עשתה ניצה טל, היא הייתה פעם חברה פה. את מכירה את מיה, חברה של רות שלח? ספרנית הולנדית. אז אחותה הצעירה הייתה כאן חברה, הרבה שנים. היא הייתה רפתנית. גם האחיות הבינונית שלה, קרה, הייתה פה חברה. היו שלוש האחיות האלה. ניצה טל נדמה לי כשכבר לא הייתה חברה פה, עשתה את העיצוב הפנימי. מנחם ואני הקמנו את כל העסק הזה ביחד וקיבלנו מדליית זהב שמה! התערוכה הראשונה שחולית פלסטיק השתתפה בה.

בינתיים מה שעשינו היו כמובן כלי בית, ותמיד בהתחרות עם מחלקת הלוחות. מחלקת הלוחות הייתה יוקרתית מאוד והיא הכניסה את הכסף כביכול. התפתחות בית החרושת הייתה כך: ב-1947 בנו חדר שישה על שישה מטרים בחלק הדרומי מערבי של המוסך. שם ישבו חוה יוגב ואימא סנסקה וגם פועלת מקריית שמונה. שם היו משחזות, את כל הפרספקס הזה תמיד היו צריכים ללטש ולהשחזק וזה היה שם בחדר הזה. אחר כך הוסיפו לזה אגף צפונה. זה עכשיו המחסן של המוסך וגם המחרטה עומדת שם, נדמה לי. ושני חדרים קטנים, שאחד היה משרד של המנהל, שם היו תנורים ומכבשים בשביל הפרספקס ושמה חיה לוונג עבדה שנים רבות. אחר כך, כשקנינו את מכונת ההזרקה בנו את האגף המזרחי, איפה שעכשיו חשמלייה. שם הייתה מחלקת ההזרקה, כשראובן רוזן היה מרכז הבניין, ושמה הכנסתי את המכונה והתחלתי לעבוד. אחר כך, בסוף שנות ה-1950 קנינו עוד מכונה, יותר קטנה. אז כבר עבדנו בצורה מאוד סדירה. עשינו כבר כלי בית, כל מיני, לא זוכר איזה. אני זוכר את הספל-משק שעד היום עושים. הספל-משק המרובע בלי ידית שמוכרים היום עוד 50000 מזה בשנה. באותה תערוכת תעשייה שהייתה אז בחיפה הצגנו את המוצר שהיה כמעט ראשון מסוגו – הכוס שתייה. הכוס עם החריצים האלה. הפשוטה. גם זה עד היום עושים. גם מזה עוד מוכרים עשרות אלפים חתיכות בשנה. אני כאמור הייתי נקרא מנהל טכני וזה כולל את הכול. גם את הטיפול בתבניות אצל יצרן התבניות בקיבוץ, כי אנחנו עשינו אז את התבניות רק בארץ. ולעשות מוצרים חדשים, לדאוג לחומרים המתאימים, להרכיב את התבניות, וגם, בצורה הפרימיטיבית ביותר לכוון את המכונות. היו לנו די מהר פועלים שכירים. ג'ילברט למשל עובד אצלנו עכשיו 35 שנים אם לא יותר. הוא הפועל השלישי. הפועל הראשון היה עולה חדש מפרס, משה עיני, שעבד בפרס בבית חרושת לפלסטיק ומאוד התפלא שאצלנו עומד ליד המכונה רק בן-אדם אחד, כי בפרס עבדו שלושה: אחד הכניס את החומר, אחד הוציא את המוצר, מלמעלה, לפעמים נשארה גם היד בפנים, והשלישי עשה

קפה. ומאוד התפלא שאצלנו יש רק עובד אחד. היו פועלים מקריית שמונה, עבדנו במשמרות, הפועלים מקריית שמונה באו הנה באופניים בערב. לקראת סוף שנות ה-1950 ראינו שהעניין הזה לא עסק – או שאנחנו נתחיל לזוז קדימה או שנעצור ולא נגיע הלאה. אז התחלנו להתייעץ, גם עם מחלקת התעשייה של האיחוד ולאט-לאט התגבשו בעצם שתי הצעות לשני כיוונים: האחד היה לעשות מיכל הדחה, ניאגרה, והשני היה להתחיל מחלקת אקסטרוזיה לצינורות. היות וקבלת החלטות אצלנו תמיד היה תהליך מסורבל וארוך-ארוך – סוף-סוף התחלנו לחפש יצרנים בחו"ל שיכולים לעזור לנו בעסק הזה. בקשר לניאגרה יצאתי לחו"ל, היו לי כמובן שמות של כל מיני יצרנים בגרמניה, היה אחד בשוויצריה, אחד באנגליה, אחד בהולנד. התברר לי מהר מאוד לאן שהגעתי והתחלתי לדבר על הנושא – אהה, מישראל? – כן, היה אצלנו דווקא לפני שבוא אדון אחד מישראל. וזה היה איציק אנטון מפלאסון. כדי לא להיכנס לפרטים – מה שבסופו של דבר לקחנו היה פטנט הולנדי שהתברר שלא היה טוב בשביל הארץ. היו הרבה מאוד צרות עם זה. ההולנדים עשו הכול כדי לעזור לנו, נתנו לנו תכניות, ערימות של שרטוטים וכל מיני עצות. היו הרבה מאוד חלקים, היו גם חלקי מתכת שמה. זה היה פרויקט די גדול להכין ולהרכיב את העסק הזה, חוץ מההזרקה. גם ההרכבה, גם לקנות בעיר את חלקי המתכת. ניסינו חזק אבל זה לא הלך מכיוון שהשיטה לא הייתה טובה. עבדנו כמה שנים, מכרנו כמה שנים ניאגרות, מבחינה כלכלית זה לא היה רע אבל היו יותר מידי צרות, יותר מידי תיקונים. זו הייתה תקופה שחיים התחיל לעבוד בתל אביב, בתור מתקן ניאגרות. אבל היה ברור שזה לא עסק וצריך להחליט מה עושים. הייתה ברירה להתחיל משהו חדש לגמרי או להפסיק את העסק. אז החלטנו להפסיק.

הנושא השני היה צינורות, או בכלל אקסטרוזיה. היה לנו שם של פירמה גרמנית במינכן. יהושוע נסע והקים אתם את הקשר הראשוני וביקש את התנאים שלהם והחזזה שלהם. חזר הביתה והלך לשכב עם גב. הגרמנים בינתיים שלחו את החזזה, היו שם תנאים מסוימים ויהושוע לא הסכים להם, הוא חשב שהם דורשים יותר מידי. הדבר הזה נסחב, בכל אופן ביום בהיר הגיע מכתב מהם – רבותי, או שתחליטו או שגמרנו את העסק. אז גם, על ידי המחלה של יהושוע הדבר הזה נסחב והתארך עבר. אז אני יצאתי לחו"ל, קודם כל ל... ואחר כך נסעתי למינכן. טיפלתי באותו הזמן גם בעניין הניאגרה. אני זוכר שיום אחד יצאתי בערב מציריך, הגעתי בבוקר למינכן, הייתי שם למלא עניינים. אחרי הצהריים יצאתי לאמסטרדם ולמחרת אחרי הצהריים הייתי בחזרה במינכן. יצאתי למינכן לפירמה הזאת. המנהלת יצור הייתה גברת שומן, קלפטע גרמנית שמנה גדולה בגיל 40 אולי. רווקה זקנה, היה אפשר לראות, והתחלתי לדבר על העסק. אז היא אמרה טוב, זה נורא לא נעים כי אנחנו למעשה כבר חתמנו עם אנשים אחרים מישראל ואנחנו רוצים לתת את העסק הזה באופן בלעדי רק לפירמה אחת בארץ. את הלייסנס, הזיכיון. שבארץ אחת לא יתחרו יותר מידי פירמות. בסדר, אבל זה לא יצא באשמתנו, האדונים האלה היו פה אתמול, אני לא יודעת איפה הם, יכול להיות שהם בווינה.

היא התחילה לצלצל לכל אירופה למצוא את האנשים האלה. מתברר שזה היה אחד, לב, שהוא היה איש-עסק ישראלי, האח שלו היה בעל עסק לקופסאות פח בפתח תקווה. והאיש הטכני שלו היה אחד בר-מוח. המפעל הזה, קראו לו פלאסטרו, והוא היה באשקלון. טוב, אז שומן התחילה שוב להתרוצץ, ואני אמרתי תראי, אנחנו כל כך רחוקים, ואדון פוגל חלה ולא הצלחנו, וזה, אז היא אמרה זה נורא לא נעים כי עם האנשים ההם חתמנו אז אני אדבר עם המנהל שלי. טוב אז איפה המנהל שלך? הנה הוא פה, אז ניכנס.

לפני שנסעתי לגרמניה תמיד חשבתי אם לדבר אנגלית או לדבר גרמנית. אחר כך חשבתי שטויות אדבר גרמנית. נכנסים למנהל, מדברים גרמנית, בלה-בלה-בלה, ותמיד שואלים אותי מאיפה אתה יודע כל כך טוב גרמנית. אז אמרתי – אני נולדתי בסודטים. אז הוא אומר או! איפה? אמרתי פה ופה, אז הוא אמר אני שלוש קילומטרים משם. אנחנו גם פליטים. הם תמיד אמרו, הגרמנים מהסודטים שהצ'כים זרקו אותם החוצה, שגם הם פליטים. בכל אופן זה עזר לי הרבה, הפרט הזה, חוץ מזה אנשים מאוד מאוד פרו-ישראליים. אחר כך הייתי שם פעם אחרי מלחמת ששת הימים. זה היה איזה שבועיים אחרי זה אז על הקיר עוד היו המפות והם אמרו שבכלל לא עבדו באותו השבוע של מלחמת ששת הימים רק הזיזו את הסיכות של ההתקדמות של הישראלים במלחמה. הוא גם היה פה כמה פעמים. אנשים נחמדים. אני פגשתי הרבה מאוד מהסביבה שלי שמה, מהגרמנים האלה. בכל אופן זה מאוד עזר לי בעסק, הוא אמר טוב, אז נעשה דבר כזה: אנחנו לא נעשה חוזה בלעדי עם זכיון אחד אלא עם שניים. מיד כתבתי מכתב למזכירה שאנחנו מסכימים לזה, וחתמתי. על ידי זה קיבלנו את הידע לעשות צינורות ופיטינגים. הם סיפקו את כל השרטוטים ואת כל הידע והחומרים. ביקרתי,

כמובן, במפעל שלהם, לראות איך הולך וזה היה בשנת 1962 אולי. לא יודע בדיוק. ואז קיבלנו אקסטרוורדר אחד קטן מאוסטריה. והוא עמד... עוד לא סיפרתי על המעבר לבניין החדש.

יש עוד סיפור בנושא בית החרושת, השלטים. בערך ב-1960 באה אלינו חברת פז ושאלה אם אנחנו יכולים לייצר בשבילם שלטים מוארים לתחנות הדלק שלהם. הם פנו אלינו כי אנחנו היינו ידועים כמפעל שמתעסק עם פרספקס ואת השלטים האלה באמת עושים מפרספקס. היה אתם בקשר יהודי אמריקאי בסם סם קניין, הוא היה בעל בית חרושת לשלטים באוהיו והיהודי הזה הבטיח לחברת פז שהוא יעזור להם להקים מפעל כזה, או מישהו שייצר בשבילם. הוא מוכן לתת את כל הידע, את כל העזרה. אנחנו כמובן לא ידענו שום דבר, אני הכרתי את הדברים בערך במה מדובר אבל לא הייתה לנו אפשרות לייצר את הדברים בשלב זה. בכל אופן אנחנו ענינו שכמובן אנחנו מוכנים. שלב ראשון המנהל, מיסטר שוהם, נדמה לי שהוא נפטר כבר, ביקר אצלנו עם סם קניין, היהודי האמריקאי ראשית כדי לראות אם קיבוץ כזה בכלל קיים. אם בית החרושת חוליות פלסטיק בכלל קיים. ישבנו ביחד במשרד של יהושוע שהיה ממוקם איפה שעכשיו המוסכניקים שותים קפה, ודיברנו על העניינים. אני שאלתי כמה שאלות מעשיות ופתאום האמריקאי אומר ליהושוע, המנהל, תשלח את הבחור הזה, הוא ילמד את העניין וזה ילך פשוט מאוד. הכי טוב ככה. טוב אנחנו כמובן צחקנו כי אז בזמנים ההם לא היו נוהגים לנסוע כל כך מהר לחוץ לארץ ודיברנו הלאה. אני שאלתי עוד כמה שאלות לעניין בסוף סם קניין אמר, אתה יודע מה, אני אשלח לך טיקט, ואני אשלם לך את ההוצאות במלון. אתה תהיה אורח שלי ותלמד לעשות שלטים. וככה זה באמת התבצע. כעבור שבוע ומשהו קיבלתי טלפון מ TWA, מחכה לך כרטיס טיסה הלוך וחזור לניו יורק, ואחר כך קיבלתי הודעה מהקונסוליה האמריקנית בתל אביב, במשרדנו מחכה לך הוויזה לארצות הברית, זה אז לא קיבלו כל כך בקלות. וככה יצאתי באביב 1961 לניו יורק. בניו-יורק חיכה לי מרווין, כמו שסם הבטיח לי, בנמל קנדי, הכניס אותי למלון, ולמחרת שוב לקח אותי לקנדי ושם אותי על מטוס לאוהיו ושמה חיכה לי המטוס הפרטי של סם קניין. ביליתי שם איזה שלושה שבועות. המפעל הזה החזיק איזה 500 פועלים ועשה באמת שלטים בכל מיני צורות, בדקורציות מאוד יפות. זאת הייתה תקופה מאוד נעימה מכיוון שהבנים של סם קניין מאוד דאגו לי והזמינו אותי שלא אהיה בודד. עברתי שם את כל השלבים של ייצור שלטים, כולל את התבניות וחזרתי הביתה מצויד עם התכניות והתבניות, רשימה של חומרים, רשימה של ספקים. כל הידע הטכני הדרוש להקמה של המפעל. התחלתי לתכנן פה, ראשית כל תנור. היה צריך תנור גדול ומכבש גדול. בתור מקום הוקצב למפעל הזה איפה שעכשיו המינימרקט. שמה הכנסנו תנור גדול שהיה מסוגל לחמם לוחות אקריליק בגודל של 4 על שני מטרים ומכבש גדול. וגם אחת הפעולות הכי מסובכות הייתה הצביעה, הדקורציה של השלטים. אז בשביל זה היה צריך להקים מצבעה עם כל הציוד, ובאמת התחלנו לייצר שלטים קודם כל בשביל פז ובמרוצת הזמן עשינו שלטים בשביל כל חברות הדלק. בשביל סונול, עוז, דלק, הדבר הזה הלך בסך הכול מאוד יפה. גם מבחינה כלכלית היה טוב. הבעיה שלא היה לנו מספיק כוח אדם מקצועי להרים את העניין הזה. בעבודת ידיים לחתוך את כל השבלונות ואחר כך לצבוע. עבדנו כמה שנים, היו גם לקוחות אחרים אבל בסך הכול השלטים האלה לא נכנסו כל כך לשימוש בארץ אז פשוט הפסקנו עם זה מחוסר כדאיות ומחוסר כוח אדם מקצועי שהיה יכול להתמסר לזה.

בינתיים עברנו לבניין החדש, כי לא היה כבר מקום בחצר להתפשט. (הבניין החדש נבנה ב-1963 מברזלי הגשר הישן – נ.פ) מה שנבנה בהתחלה היה האגף הצפוני (השולחן העגול) והאקסטרוזיה הייתה איפה שעובד היום ראובן רוזן. אז באמת ביקשנו טכנאי מאוסטריה, הוא באמת הגיע הנה. התחלנו לעבוד עם אקסטרוורדר צינורות, כן? והייתה בעיה איך לעשות פיטינגים. בינתיים שלמה שלזינגר כבר נכנס למפעל. הוא נכנס עוד בבניין הישן בתור עוזר שלי. אחר כך, כשעברנו למפעל החדש הוא היה מנהל יצור. בהזרקה קנינו עוד כמה מכונות, אספנו מכונות והיו לנו אז חמש-שש מכונות, אני חושב. אבל אז בכל שנה הוספנו מכונה. אבל עוד לא היו לנו פיטינגים לצינורות. אז פנה אלינו גוי גרמני, גם היה דרמתי, שאחר כך התברר, כשהתחלנו להסתובב יותר בחוץ לארץ בשטח הזה התברר שהוא ידוע בכל אירופה. הוא הקים מפעל לפיטינגים באיטליה, בטרייסט. כי טרייסט הייתה אזור פיתוח. זה נמצא בפינה של איטליה ואפילו קווי רכבת לשם הם גרועים מאוד. זה לא על יד הקוויים הראשיים. על יד יוגוסלביה שם במין פינה. לכן הממשלה נתנה שם הרבה הלוואות והקימה שם אזור תעשייתי. והוא קיבל שם בניין, לקח הלוואות בלי סוף והקים שם מפעל לפיטינגים. הוא הגיע אלינו ועשינו אתו הסכם: יהושוע עשה אתו הסכם, וזה היה מזל גדול שלנו שלא יצא לפועל כי יהושוע התחייב הרבה יותר ממה שהיינו יכולים לעשות. העיקר יצא מזה ששלמה שלזינגר ואני נסענו

לטרייסט ללמוד לעשות פיטינגים. שלושה שבועות היינו שם, היה חורף, קור כלבים. רוחות של שמונים קילומטרים בשעה. יש שם איזו רוח שקוראים לה בואה. היא באה מהאלפים. היא מעיפה אוטובוסים, זה היה משהו נוראי פשוט.

אז אנחנו הסתובבנו שם במפעל הזה, שלמה ואני, ובאותה הזדמנות גם הקמנו קשר עם יצרן תבניות-פיטינגים באיטליה, שניים בעצם. גם דרך גרמני אחד, שהיו לו כעוד הרבה מאוד קשרים אחר כך. חזרנו הביתה, התחלנו לעבוד. התבניות האלה היו משומשות. למזלנו הגדול האיש הזה פשט את הרגל זמן קצר אחרי שחזרנו משמה, התברר שהיו לו חובות בכל אירופה. והכניסו אותנו לבית הסוהר נדמה לי, וזה המזל שלנו, כי לא היינו יכולים לעמוד בחוזה הזה. התבניות שלו היו אצל אחד מהסוחרים איפה שאנחנו הזמנו, אז אנחנו קיבלנו אותן. הן עבדו כאן שנים רבות. ככה התחלנו לעבוד על פיטינגים וצינורות והרבה זמן היינו הבלעדיים בפיטינגים. אחר כך התחלנו לעשות תבניות אצל יצרן אחר, באוסטריה. קנינו מכונה אחת באוסטריה. מכונת הזרקה. כשהייתי באוסטריה עשיתי סיבוב עם מנהל המכירות והוא הביא אותי לאחד שעושה תבניות לפיטינגים. אתו אנחנו עובדים עד היום הזה. הוא מאוד ספץ. בינתיים בהזרקה זה התקדם והיו לנו כל מיני מבצעים מעניינים. זמן-מה עבדנו הרבה עבודות חוץ גם. כי תמיד עבדנו על כלי בית. כלי בית כלי בית כלי בית... עד שפעם באיזו תערוכה בגרמניה ראיתי בביתן של פירמה שוויצרית מערכת מגירות. הם השתמשו בזה בשביל להחזיק את הפרוספקטים שלהם. הדבר הזה היה נראה לי טוב מאוד. זאת הייתה פירמה שוויצרית שייצרה את זה, אז מנחם היה המנהל. קלטנו את העסק, עשינו אתם הסכם וזה היה בהתחלה של שנות ה-1970. העסק התנהל ככה שאנחנו נסענו לתערוכות והסתכלנו על דוגמאות, או קנינו דוגמאות והעתקנו. כל הזמן העתקנו דוגמאות ממישהו אחר. אחר כך היו לנו פה, יותר מאוחר היו לנו כמה משקיעים. היה לנו רומן עם אל על. אל על הזמינה אצלנו ארגזים, א. בשביל חלקי חילוף וב. בשביל המטוסים. הארגז הזה שאנשים היו לוקחים אתם על האופניים. הדרישה הייתה שזה יהיה חסין-אש. זה עשה הרבה מאוד בעיות. עשינו הרבה מאוד בשביל אל על, ובסופו של דבר בגלל שהיינו יקרים מצאו מישהו אחר שהיה להם יותר זול. בינתיים אנחנו כל הזמן היו לנו עבודות חוץ למיניהם. על השלטים דיברתי מספיק. הרבה שנים עשינו חלקי ונטילטורים בשביל גלאון. אבל מרכז הכובד עבר יותר ויותר לפיטינגים. יותר הזרקה ופחות למגירות. בינתיים, בתחילת שנות ה-1970 הקמנו את הבניין לאקסטרוזיה. קנינו עוד אקסטרוזר אחד, אחר כך עוד אחד, התחלנו לעשות צינורות גדולים. באותו הזמן שבנינו את אגף האקסטרוזיה החדש גם הגדלנו את אולם הייצור בהזרקה. כי הוספנו עוד מכונות שמה. הבניין אקסטרוזיה החדש כולל מכוון תערוכת כמובן, זה היה די מסובך, אז באותה התקופה גם קקטוס נכנס לעניין הזה. טוב, התכנון היה אותו אדריכל שתכנן גם את הבריכה וגם את המועדון, הוא גם תכנן לנו את המפעל. בן-חורין. חירותניק שרוף מסביון. אבל התכנון היה די מוצלח וגם סידור המערך היה די מוצלח כיוון שזה מחזיק מעמד עד היום למעשה, עם קצת תוספות.

בינתיים, עוד במפעל הישן החלטתי שצריך להיות בית מלאכה כלשהו, כי עם כל תיקון הצטרנו לרוץ לתל אביב. זה לא היה כל כך נוח. במשק הייתה התנגדות חריפה ביותר. מרכז המשק דאז, לא רוצה להגיד מי זה היה, אמר – מעל הגופה שלי. לא היה בבית המלאכה כלום, אז צריך מחרטה. בכל זאת זה איכשהו קם וקניתי ציוד בסיסי מאוד, מחרטה טובה, מקצוע. הפועל הראשון שעבד שם היה פועל הודי. חרט. ודי מוקדם בשנות ה-1960 גם רפי לוי נכנס. רפי לוי עשה קורס של משרד העבודה ונכנס לבית המלאכה. אחר כך היו שם עוד שכירים, אני כבר לא זוכר מי, וזאת הייתה ההתחלה של בית המלאכה, עוד במפעל הישן. העברנו אותו למפעל החדש עם תוספת ציוד ואחר כך התפתח, הרבה שנים רפי לוי היה אחראי עבור בית המלאכה ואחר כך על כל התבניות והדברים האלה. למעשה הבנייה של בניין האקסטרוזיה וההרחבה של הבניין, ככה היו הפרויקטים האחרונים שטיפלתי בהם מההתחלה עד הסוף, עם כל התכנונים וכל הביורורים. ומאז הרבה מאוד אספנו ציוד כמובן, הרבה דברים וזה כבר שייך להיסטוריה היותר חדשה. כמובן שב-5-6-7 השנים האחרונות ההתפתחות הייתה עצומה בקשר לתוספת מוצרים וקווים חדשים, באופן מיוחד רב-תא, משרדית. ההשלמה של כל מגוון הפיטינגים כולל תבריג, וכל הדברים האלה זה הוסיף לנו הרבה מאוד. נניח מבחינת שעות נוספות, אולי הוספנו מכונה אחת במשך עשר השנים. אני מנהל רישום עבודה של שעות מכונה חודשיים ושנתיים כבר הרבה מאוד שנים: אנחנו היום עובדים שנתי כפול שעות מכונות שעבדנו לפני 6 שנים בערך. אנחנו היום עובדים בשנה בערך 40000 שעות, על כל המכונות, פלוס-מינוס יש לנו עשר מכונות, שתיים שעובדות מעט מאוד. זה מראה שאנחנו עובדים ביתר יעילות ובתפוקה יותר גדולה. ההתפתחות היא במכוון. בפיטינגים אין כבר מה לפתח. כי בפיטינגים יש את כל מגוון החלקים

הדרוש לנו. להיפך, יכול להיות שיש לנו יותר ממה שצריך אבל מוכרחים להיות מסוגלים לספק גם אותם. יש לנו כל הקו של התבריג. זה כאילו גמור, לזה צריך לעשות מאמצי שיווק כדי למכור אבל אין מה להוסיף. מה שיש להוסיף זה באמת בשטח האחסון וזה אנחנו עושים כל הזמן. למצוא מוצרים בשטח הזה. וזה גם עכשיו היה מוצלח, גם הרב-תא שקצת ירד בזמן האחרון וגם המשרדית הם שני מוצרים מאוד מוצלחים.

מבחינת כוח אדם המפעל סבל הרבה שנים מזה שחברים צעירים, לא היה להם חשק להיכנס לזה. הסתכלו על המפעל כמשהו ככה-ככה, זה פחות או יותר ההובי של אורי גורן. או של יהושע. אבל בשנים האחרונות למזלנו נכנסו באמת הרבה מאוד חברים חדשים, צעירים, וזה נתן את אותותיו. היום אפשר לעבוד ולבצע בצורה הרבה יותר יעילה וטובה ממה שהיה אפשר אם כי אנחנו תלויים בביצוע היומיומי בפועלים השכירים. אבל נכנסו באמת הרבה מאוד אנשים חדשים, גם בייצור, גם בבית מלאכה גם בהנהלת חשבונות גם בהנהלה עצמה, גם באקסטרוזיה הרבה אנשים חדשים. זה דבר טוב כי ככה ההתעניינות יותר גדולה וגם ההמשכיות, המשק יותר מעורה ויתר האנשים מעורים בכל הדברים. ככה שאני רואה את ההתפתחות, בסך הכול אני רואה שהמפעל התפתח בצורה מאוד אורגנית, בלי הרפתקאות, בלי קפיצות, בלי זעזועים. שלב-שלב מתחום אחד לתחום שני בלי לעזוב שום דבר. חוליות היום עוד עושים כלי בית גם כן. בקטן אבל בכל זאת עושים. השאיפה צריכה להיות עוד באופן תמידי לחפש מוצרים חדשים או הרחבה של הקווים החדשים עד כמה שאפשר. במיוחד כדי לא להיות יותר מידי תלוי בענף הבניין כי צינורות ופיטינגים זה עומד ונופל על ענף הבנייה. ועם האינפיאדה, זאת עשתה לנו הרבה מאוד נזק, כי הערבים קנו הרבה מאוד וקונים פחות. בעצם הקמנו שמה שלושה מפעלים שעושים פיטינגים. אחד במזרח ירושלים, אחד ברמאללה אחד בעזה. וזה די מסכן את השיווק שלנו. אבל בסך הכול אפשר היום לומר שהכיוון של המפעל תמיד הוכיח את עצמו, ההתפתחות הייתה טובה כמו שאמרת, בצורה אורגנית.

ב-8 שנים האחרונות הייתי מנהל ייצור וכוח אדם במחלקת הזרקה, עד לפני כשנה וחצי, שנפלתי ושבתי לי רגל. זה היה רגע למסור את הפיקוד לכוחות יותר צעירים.

בערך שנתיים וחצי שירתי כמזכיר משק, זה היה בערך מ-1978 עד 1981. פנו אלי אברי צור והגזבר שאקבל את התפקיד הזה. אני למעשה צחקתי להם בפנים כי לא חשבתי שזה בשבילי. התייעצתי גם עם אשתי וגם עם בתי. רעיה מיד אמרה – זה לא בשבילך. אתה תתעצבן, תסתכסך עם כל האנשים. טוב, אני בכל זאת קיבלתי את זה ובסופו של דבר זה יצא לגמרי לא כל כך רע. מה ששמתי לי למטרה היה לדאוג לקליטת חברים חדשים. היו בזה שני מסלולים. אנחנו בימים ההם קיבלנו גם מחלקות נח"ל לשירות זמני ואני השתדלתי להילחם שלא ייקחו לנו את הפלוגות האלה. חוץ מזה טיפלנו בגרעין נחל. היות וקבוצת חוליות שנים לא הייתה פעילה בשטח הזה כל המשקים בתק"ם היו לפנינו בתור ולנו לא נשאר כלום בשטח הזה חוץ מאיזה קבוצה מצ'וקמקת ששכחתי את השם שלה. התחלנו לטפל בגרעין כזה, השקענו הרבה מאוד עבודה, נסיעות וגם כסף, הוצאות, ובסופו של דבר לא יצא מזה כלום. יש משפחה אחת – בנישתי, ארז היה שייך לגרעין הזה, אבל חוץ מזה כל המאמצים האלה עלו בתוהו. אני השתדלתי מאוד להפעיל את הוועדות השונות בצורה מסודרת כי גם זה לפעמים קצת צלע. הייתה בעיה של קליטת עלייה כי לא היה לנו שיכון מתאים להציע. השיכון שאנחנו יכולנו להציע לנקלטים היה הצריפים, לא כמו היום את שיכון הוותיקים. זה הרתיע ישראלים על המקום. קליטה של עולים חדשים גם ניסינו, יש משפחה אחת, משפחת גילסטרופ. אבל היו אי-אלה משפחות שאף אחת מהן לא נקלטה. וגם החומר לא היה כל כך טוב. בכל אופן קליטה מהארץ – מי שראה את הצריפים האלה נרתע. זה כבר לא עבד. כך שמאותה תקופה קליטת עלייה נשארה משפחת גילסטרופ. גם משפחת סביר. (או שדה?) מתפקידי היה לשמור וליישב סכסוכים. אחד הדברים שהתעסקתי בהם היה הרכבת התקציב. חלו אז שינויים בהרכב התקציב. היו דיונים בשינוי התקציב הכולל, עשיתי חישובים בשביל כל חבר וחבר, על הזכויות שלו, גם באספקט של בנייה חדשה והעברה לשיכונים חדשים וחוץ מזה עסקתי הרבה בחידוש תקנונים ואיסוף תקנונים שהכול היה מפוזר בכמה תיקים. עשיתי מה שאמנן פעם התחיל – קובץ חדש של תקנון שבקלות אפשר למצוא שם ולהיוודע מה החוקים. – 10ף-